

DOI: <https://doi.org/10.64076/CFER-11.03.2026.007>

Гагарінов О. В.

доктор філософії з економіки,

викладач кафедри економіки

підприємства та організації бізнесу,

Харківський національний економічний

університет імені Семена Кузнеця, м. Харків;

докторант Одеського національного

технологічного університету, м. Одеса

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3886-8388>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ:

МОЖЛИВІСТЬ ЧИ ЗАГРОЗА ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ?

Штучний інтелект з одного боку можливість, а з іншого боку ця можливість містить певні ризики суспільно-політичного розвитку для всіх країн світу та для людської цивілізації в цілому. Проблематика, пов'язана з дослідженнями ШІ та його застосування в різних сферах життєдіяльності, – є мультидисциплінарною. Так, наприклад, вплив ШІ в контексті прав людини досліджується у [1], пошук наукової інформації з використанням платформ ШІ у [2], переваги та загрози використання ШІ у [3] та багато інших.

На сьогоднішній день ШІ в повноцінному розумінні, в контексті цього застосовують термін “штучний суперінтелект”, – не існує. Мова наразі йде про вузький або прикладний ШІ згідно теорії слабого ШІ. Однак виникнення сильного ШІ може бути питанням часу, тому що, наприклад, виходячи з одного з законів діалектики, який говорить, що кількість переростає в якість, вірогідність цього не нульова. Платформи ШІ вже вважаються такими, що

самонавчаються, а ту кількість даних та інформації, яка поступає їм на вхід – складно уявити, тому що вона, в принципі, включає все, що створила і продовжує створювати людська цивілізація.

Сьогоднішні події у світі є трансформаційними, в основі яких, на нашу думку, є домінуючий революційний підхід аніж еволюційний. Завершення перебігу змін глобальних суспільно-політичних процесів визначить майбутнє поколінь на багато років вперед, якщо, авжеж, до цього часу людська цивілізація не самознищиться. Боротьба демократичного світу та країн, що розбудовують свої системи управління на принципах авторитаризму і тоталітаризму і прагнуть переламати перебіг подій у свій бік, свідчить про те, що напрацювання у сфері ШІ може бути як можливістю так і загрозою.

Узагальнена характеристика сучасного розуміння демократії синтезується з засадничих принципів [4], серед яких: плюралізм думок, народовладдя, верховенство права, рівність та недискримінація, захист прав і свобод, участь громадянина в управлінні державою, захист прав меншин, вільні та чесні вибори, прозорість та підзвітність влади. Ці принципи, так чи інакше, прийняті у міжнародній політиці і політології та відображені в документах, що описують стандарти прав людини і демократії.

В основі стійкого розвитку демократії знаходиться освічена людина, з розвиненим критичним мисленням, яка досягла дієздатного віку та є громадянином тієї чи іншої країни. Тому що людина, в певній організаційній ролі, створює системи та є головним елементом їх функціонування. Саме в цьому контексті виникають певні загрози з боку застосування ШІ, як виклику для демократії. Так, наприклад, в ході перебігу нещодавніх виборів в Нідерландах громадян закликали не використовувати штучний інтелект як помічника для вибору за кого віддати свій голос [5]. Деякі експерименти показують, що алгоритми ШІ під час аналізу політичних програм або формування політичних рекомендацій можуть демонструвати ідеологічні схили, часто тяжіючи до певних політичних позицій, тоді як центристські варіанти можуть випадати з алгоритмічного фокусу [6, 7].

З одного боку швидкість змін в усіх сферах суспільної життєдіяльності створює умови для підвищення стресу, відсутності часу для саморефлексії, а значить ґрунтовного аналізу та прийняття оптимальних рішень. З іншого боку, аспектом цифрового світу є персоналізація уподобань, створюючи інформаційний вакуум, який претендує на повноцінну картину світу, що, де-факто, і відбувається. Сюди також слід віднести розповсюдження фейкової інформації, яке також персоналізується, а з іншого боку такий перебіг подій дає можливість використовувати це як інструмент зняття політичної відповідальності у разі реальних помилок, а також використовувати ці інструменти проти опонентів, в широкому сенсі слова. В умовах високої швидкості змін, персоналізованого фокусу інформації, в тому числі фейкової інформації, посилюється недовіра між суб'єктами суспільно-політичних відносин, розділення суспільства на окремі кластери та фокусування їх на конфронтації між собою. Це сприяє процвітанню популізму з витікаючими наслідками.

Таким чином, в цілому, можна говорити, що використання штучного інтелекту під цим фокусом, з одного боку зменшує різноманіття, а з іншого боку використовує існуюче різноманіття для конфронтації.

Так, система управління повинна відповідати закону необхідної різноманітності У. Р. Ешбі, проте де ця межа? Різноманіття, яким складно керувати, з позиції традиційних систем управління, залежить від рівня розвитку духовної, культурної та інтелектуальної сфери людини, в контексті форми правління тієї чи іншої держави. Для того, щоб закріпити контроль та посилювати його потрібно мислення замінити потоком інформації та створити умови життєдіяльності, які суттєво ускладнюють інтелектуальний, духовний і культурний розвиток особистості, одним з яких є швидкість та інтенсивність змін. ШІ для цих цілей є ефективним інструментом, який також сприяє відмові від мислення.

Розвинена демократія неможлива без освіченої та системно розвиненої людини, з критичним мисленням, бо єдність у різноманітті. Жага підкорити людську природу, як слідство розвитку класичного управління, на фоні

посилення глобальних проблем, за рахунок ШІ, – це виграш в тактиці, але програш в стратегії, в тому числі для демократії та людської цивілізації в цілому.

Так, з одного боку, завдяки технологіям ШІ можна підвищити прозорість та ефективність адміністрування в публічній сфері та державному управлінні. Проте, також постає питання, наприклад, відкритості коду, безпечності даних, механізмів контролю тощо.

Розвинена демократія полягає в створенні умов для системного розвитку людини, та поступової децентралізації системи державного управління. На сьогоднішній момент вбачається певна тенденція до централізації управління, в той час як по горизонталі, на рівні індивіду, відбуваються процеси суб'єктивізації. Це формує певний стратегічний розрив між спрямуванням системи управління та станом об'єкта керування. Подальше незбалансоване та непідконтрольне застосування ШІ може призвести до цифрового авторитаризму під фасадом демократичної форми правління. І, на сьогодні, створюються всі умови для цього.

І, тому, посилюється необхідність актуалізації ролі освіти з фокусом на формування навичок мислення на шляху творення, а не на отримання суто вузьких спеціалізованих знань з відповідними навичками, та формування механізмів громадського контролю в контексті мети, об'єкту, предмету та безпеки застосування ШІ.

Знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – творення, на нашу думку, дієва концептуальна формула освіти в еру ШІ, в якій значущу роль потрібно відводити формуванню мета навичок, з дотриманням і з глибоким осмисленням принципу: “єдність у різноманітті”, на шляху конструктивного розвитку. На нашу думку, розвиток за цим шляхом здатен уберегти людську цивілізацію від системної катастрофи. Найбільш небезпечні речі ми можемо заборонити собі тільки самі.

Список літератури

1. Кравчук С. (2024) Вплив штучного інтелекту на права людини та загальні рекомендації для сталого втілення. Вісник Національного університету

«Львівська політехніка». Серія: "Юридичні науки". Том. 11, № 3 (43), С. 101-110. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.101>

2. Задерейко О.В., Єленич С. І., Логінова Н. І., Трофименко О. Г., Гура В. І. (2025). Аналіз результатів пошуку наукової інформації з використанням платформ штучного інтелекту. Вісник Херсонського національного технічного університету. Том 2, № 3 (94), С. 192-202. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.3.2.24>

3. Колесніков А.П., Карапетян О.М. (2023). Штучний інтелект: переваги та загрози використання. Електронний журнал “Ефективна економіка”. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.8.9>

4. Лекція за темою: “Принципи демократії”. Режим длоступу: https://vseosvita.ua/library/embed/01000oys-2820.doc.html?utm_source=chatgpt.com

5. Нідерландців просять не радитися зі штучним інтелектом під час виборів. Суспільне Новини. (2025). Режим доступу: <https://suspihne.media/1144630-niderlandciv-prohaut-ne-raditisa-pro-vibori-z-s>

6. Harrison S. Stanford University. Researchers study partisan bias in AI models such as Chat GPT, Claude and Gemini. Stanford News. 2025. Access mode: <https://news.stanford.edu/stories/2025/05/ai-models-llms-chatgpt-claude-gemini-partisan-bias-research-study>

7. Dogus Yuksel, Mehmet Cem Catalbas, Bora Oc. (2025) Language-Dependent Political Bias in AI: A Study of ChatGPT and Gemini. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.06436>